

УДК 336.1

Л. С. Селіверстова,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

І. П. Адаменко,

к. е. н., с. н. с. Науково-дослідного фінансового інституту,

Київський національний торговельно-економічний університет, м. Київ

ФІНАНСОВА СИСТЕМА УКРАЇНИ: ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ¹

L. Seliverstova,

Ph. D., Professor, Professor of Department of Finance, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

I. Adamenko,

Candidate of Economics, Senior Research coworker, Kyiv National University of Trade and Economics, Kyiv

THE FINANCIAL SYSTEM OF UKRAINE: FEATURES OF FUNCTIONING AND DIRECTIONS OF IMPROVEMENT

Фінансова система України має надзвичайно багаті традиції та досвід, є історично сформованою, складною та багатогранною економічною категорією. Статтю присвячено аналізу особливостей функціонування фінансової системи України в умовах інституційної економіки, виокремленню проблем, що впливають на недосконалість фінансової системи та визначенню напрямів удосконалення її подальшої побудови. У статті проаналізовано підходи до визначення дефініції "фінансова" система, розглянуто структуру фінансової системи України за рівнями економіки та запропоновано шляхи модернізації існуючої фінансової системи.

The financial system of Ukraine has extremely rich traditions and experience, is a historically formed, complex and multifaceted economic category. The article is devoted to the analysis of the peculiarities of functioning of the financial system of Ukraine in the conditions of the institutional economy, the identification of problems affecting the imperfection of the financial system and the identification of areas for improving its further construction. The article analyzes the approaches to definition of the definition of "financial" system, considers the structure of the financial system of Ukraine by the levels of the economy and proposes ways of modernization of the existing financial system.

Ключові слова: фінансова система, фінанси, економічні відносини, управління фінансами, державне регулювання.
Key words: financial system, finance, economic relations, financial management, state regulation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансова система виникла з появою держави і нерозривно пов'язана з її функціонуванням. За допомогою фінансової системи держава накопичує і використовує фінансові ресурси на виконання своїх функцій. Від ефективно функціонуючої фінансової системи країни залежить фінансове забезпечення різних сфер суспільного життя. Чим розвиненіші ринкові відносини, тим складніші й різноманітніші зв'язки в державі, тим складніша й фінансова система.

На теперішній час в Україні продовжується формування фінансової системи, яке було розпочато ще після проголошення незалежності. Цей процес є досить складним, тривалим і суперечливим. У цілому в Україні закладені підвалини фінансової системи ринкового типу. Водночас накопичилося і багато проблем, що стосуються як фінансової системи в цілому, так і окремих її елементів зокрема.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідженням теоретичних і практичних аспектів розвитку та структуризації фінансової системи в Україні присвячено праці видатних вітчизняних науковців, зокрема, В. Андрущенко, О. Василика, А. Гальчинського, В. Геєця, О. Кириленко, І. Лук'яненко, І. Лютого, В. Опаріна, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Відаючи належне високим здобуткам у дослідженнях вітчизняних та закордонних науковців, зважаючи на постійний та безперервний розвиток економічних

відносин, в умовах глобалізаційних процесів, що пов'язані зі структуризацією національних економік, у частині виділення в їх складі окремих секторів, виникає потреба в удосконаленні фінансової системи України.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою проведення дослідження є аналіз особливостей функціонування фінансової системи України в умовах інституційної економіки та визначення пріоритетних напрямів її удосконалення.

ВИКЛАДЕННЯ ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Основою сучасного етапу розвитку економіки України є ефективна побудова фінансової системи країни, яка безпосередньо впливає з моделі економічного розвитку держави. Фінансові відносини у країні, маючи різноманітні форми прояву, у сукупності утворюють цілісну фінансову систему, кожна ланка якої є носієм певних властивих їй фінансових відносин, що реалізуються у створенні та використанні відповідних грошових фондів. Усі ланки фінансової системи відображають державний устрій країни, характеризують ступінь розвиненості її грошових, кредитних, валютних та інших відносин.

Підходи до тлумачення поняття фінансової системи завжди були предметом активних дискусій серед представників наукового співтовариства, існує низка підходів, що зумовлено динамічністю та багатогранністю цієї дефініції.

¹ Роботу виконано в межах фундаментальної науково-дослідної роботи (№ 645/20 "Архітектура фінансової системи як інструмент суспільного розвитку" 0117U000506).

В.М. Опарін розглядає фінансову систему як таку, що має внутрішньо-змістову якість і організаційну будову. "За внутрішньою структурою фінансова система — сукупність відносно відособлених взаємопов'язаних сфер і ланок, що відображають специфічні форми і методи фінансових відносин. За організаційною будовою фінансова система — сукупність фінансових органів та інституцій, які управляють грошовими потоками" [1].

В.П. Кудряшов розглядає фінансову систему як "сукупність фінансових операцій, які проводяться суб'єктами фінансової діяльності з використанням певного фінансово-кредитного механізму" [2].

Враховуючи розгалуженість підходів до тлумачення поняття фінансової системи, вітчизняні науковці не можуть діяти єдиної точки зору. При цьому зарубіжні науковці, в переважній більшості, вважаються прихильниками інституціональної будови фінансової системи.

Зокрема Дж. Ван Хорн (американський фінансист), вважає, що фінансова система — це сукупність низки установ і ринків, які надають свої послуги фірмам, громадянам, а також урядам [4, с. 178]. В свою чергу, професор Гарвардського університету Н. Г. Менк'ю визначає фінансову систему як "сукупність економічних інститутів (ринків цінних паперів, банків, взаємних (пайових) фондів, пенсійних фондів, кредитних спілок, страхових компаній тощо), які допомагають спрямувати ресурси осіб, які мають намір зробити заощадження, до тих, хто потребує позикових коштів, у формі інвестицій" [5, с. 331].

З. Боді і Р. Мертон характеризують фінансову систему як "сукупність ринків та інших інститутів, що використовуються для укладання фінансових угод, обміну активами і ризиками. Ця система включає в себе ринки акцій, облігацій та інших фінансових інструментів, фінансових посередників (таких як банки і страхові компанії), фірми, які пропонують фінансові послуги (наприклад, фінансово-консультаційні компанії), і органи, які регулюють діяльність всіх цих установ" [6, с. 38].

Фінансова система, будучи невід'ємною складовою соціально-економічної системи (на мікрорівні) і міжнародної фінансової системи (на макрорівні) в цілому, становить собою складний, динамічний і відкритий організм [7, с. 30]. Складність фінансової системи визначається неодноразовністю складових її елементів, різнохарактерністю зв'язків між ними, їх структурною різноманітністю. Це викликає різноманіття і відмінність елементів фінансової системи, їх взаємозв'язків, тенденцій, змін складу та стану системи, множинність критеріїв їхньої діяльності. Структуру фінансової системи України наведено на рисунку 1.

Рівень світового господарства включає міжнародні фінанси, що відображають економічні відносини держав щодо формування фондів фінансових ресурсів. В основі забезпечення фінансовими ресурсами функціонування міжнародних фінансових відносин виступають національно-державні фінанси. Міжнародні фінанси відбивають економічні відносини, що виникають у результаті формування фінансових ресурсів та їх розміщення й використання на заходи, які відбуваються на світовому чи міждержавному рівні.

Національна фінансова система на макрорівні включає державні фінанси, обов'язкове державне страхування та фінансовий ринок.

Важливе місце у фінансовій системі посідають фінанси підприємницьких структур (мікрорівень). Вони обслуговують створення валового внутрішнього продукту — основного джерела фінансових ресурсів. До цієї ланки належать фінанси як виробничої, так і невиробничої сфер. Фінанси виробничої сфери можуть поділятися, залежно від форми власності, як на державні, акціонерні, колективні, індивідуальні, орендні, спільні тощо, так і, залежно від виду діяльності, на машинобудування, будівництво, транспорт, сільське господарство тощо.

Динамічність фінансової системи обумовлюється тим, що вона перебуває в постійному розвитку, у постійно мінливій величині фінансових ресурсів, витрат, доходів, у коливаннях попиту і пропозиції на капітал.

До цієї ланки належать також фінанси так званої невиробничої сфери, яка поділяється на фінанси освіти, охорони здоров'я, культури, науки, оборони й інших підрозділів. Характерною особливістю створення й використання фондів та фінансових ресурсів у цьому разі є наявність, поряд із власними джерелами, бюджетного фінансування.

Фінансова система є складним механізмом. Ефективність її функціонування істотно залежить від таких чинників:

- налагодженості фінансових відносин у суспільстві, які визначаються насамперед вибором ефективної для конкретної країни фінансової моделі;
- дієвості фінансово-кредитного механізму;
- чіткості фінансового законодавства;
- організації управління фінансовою системою [9, с. 367].

Щодо останнього чинника, то управління — це діяльність пов'язана з впливом керуючого суб'єкта на керований об'єкт з метою досягнення певних результатів. Управління притаманне всім сферам людської діяльності в тому числі економічній і фінансовій. Управління фінансами — це складова частина управління економікою, його здійснює спеціальний апарат з допомогою специфічних прийомів і методів [10, с. 59].

На розвиток фінансової системи впливає безліч факторів, які потрібно враховувати з метою недопущення застою і кризових явищ. У цьому зв'язку необхідно налагоджувати та вдосконалювати механізми реалізації фіскальної, грошової і кредитної політик з метою забезпечення належного функціонування вітчизняної фінансово-кредитної системи. Водночас стратегія і тактика реформування фінансової системи повинна полягати у поступовій реструктуризації, яка передбачатиме подальшу трансформацію фінансів [11, с. 8].

Нестабільність фінансової системи України викликана постійними змінами у нормативно-правовому полі економічної діяльності та зростаючою залежністю від зовнішніх чинників впливу, значно посилює необхідність її гармонізації, що дозволить запобігати при зміні умов фінансової діяльності виникненню нових суперечностей фінансових відносин, їх накопичення та загострення у подальшому [12, с. 302].

На особливу увагу заслуговує питання створення потужної групи банків, зменшення податкового тиску та впорядкування фінансових потоків [13; 14]. У цьому контексті слід зазначити, що цим питанням повинні займатися відповідні органи законодавчої та виконавчої влади: раціональне функціонування всієї фінансової системи можливе лише за рахунок належного функціонування кожної складової окремо та у разі їх синергічного поєднання.

Серед основних проблем фінансової системи України слід назвати також неефективну систему державного регулювання, що унеможливує сталість її розвитку. Одним із варіантів якісної трансформації фінансової системи країни може бути використання прогресивного світового досвіду провідних країн світу — Великобританії, Німеччини, Японії — у галузі створення єдиного регулятора фінансової системи (мегарегулятора). За допомогою останнього можливим стане уникнення протиріч у сфері контролю за фінансами та формування надійного базису для інтеграції України у світову фінансову систему [15, с. 256].

Важливою умовою покращення стану фінансової системи України у контексті глобалізаційних процесів є досягнення стійкості національної грошової одиниці, що стає можливим при позитивному сальдо між доходами та витратами країни на зовнішньому ринку. Стійке перевищення імпорту товарів над експортом, що спостерігається в Україні, незважаючи на позитивний баланс послуг, викликає нестачу та подорожчання іноземної валюти, отже, ріст цін на товари як імпортного, так і вітчизняного походження, зростання тарифів на послуги тощо, фактично збудує фінансову систему, порушуючи усталені зв'язки та пропорції розподілу.

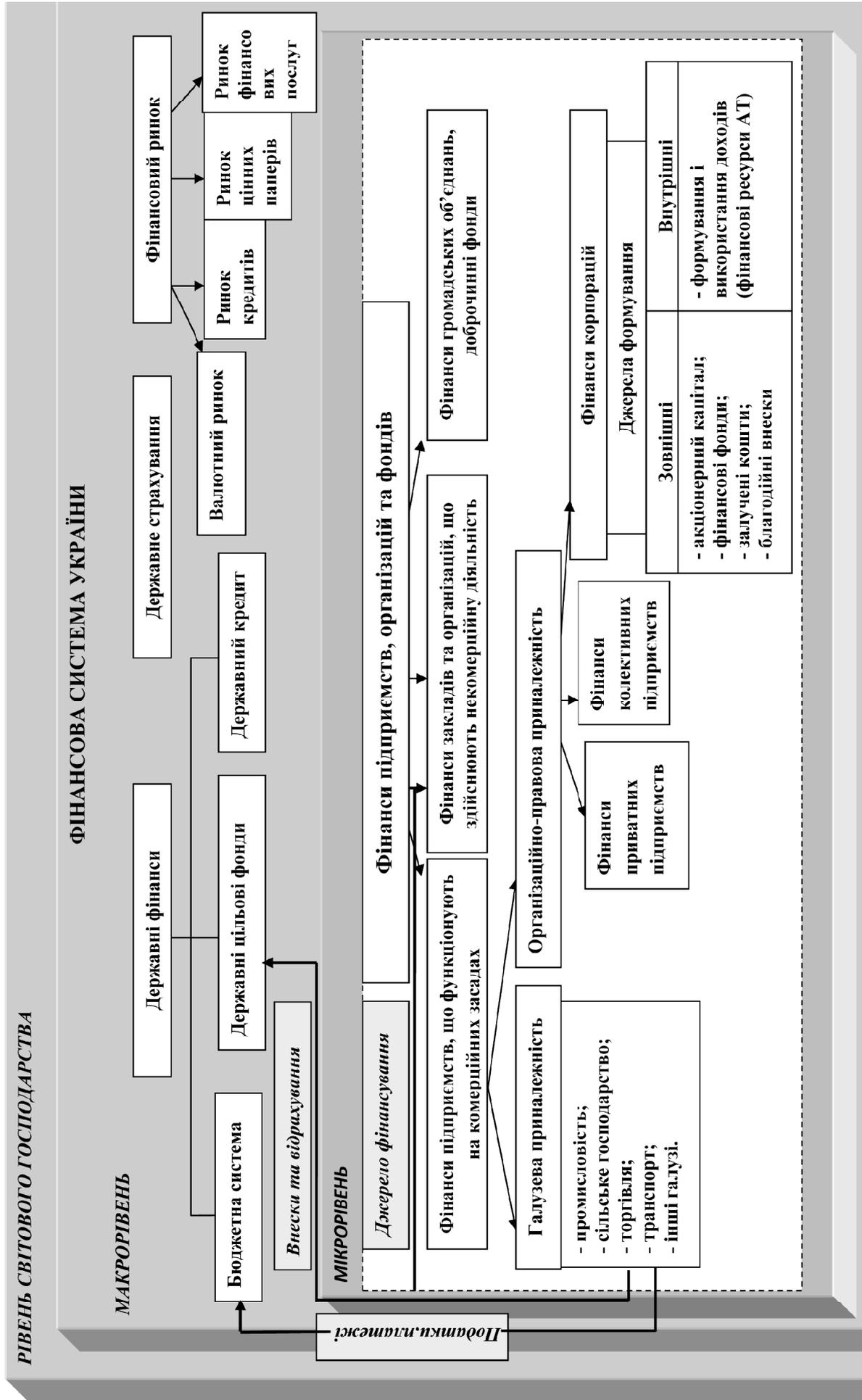

Рис. 1. Фінансова система України

Таким чином, зміни у фінансовій системі, потреба у яких з різного роду причин постійно виникає, не повинні погіршувати умови економічної діяльності та обмежувати можливості збалансування доходів з витратами у жодному із секторів економіки.

На жаль, сучасна фінансова система України, її особливості та проблеми свідчать про відсутність системного підходу до використання фінансів у процесі здійснення фінансової політики. Вона не відображає реального та повного стану економіки, а тому не може контролювати належною мірою усі можливі фінансові потоки в країні, допускає високу "тінізацію" економіки і залежить від зовнішнього світу. Це все спричинено відсутністю єдиних підходів до правил та вимог при формуванні нормативно-правових актів та організації фінансової діяльності як держави в цілому так і окремих її елементів.

Щодо проєвропейського напрямку розвитку України, то треба сприяти її інтеграції в європейську та світову фінансові системи. Впровадження всіх цих заходів має позитивно вплинути на існуючий стан фінансової системи.

ВИСНОВКИ

Таким чином, у сучасних умовах існує об'єктивна потреба у ефективній реалізації програми фінансового оздоровлення держави, розробці стабілізаційних заходів щодо запобігання негативним наслідкам від фінансової кризи, що потребує прийняття низки відповідних законів, здійснення практичних заходів та розробки науково обґрунтованих критеріїв функціонування фінансової системи держави з метою мінімізації можливих збитків від подальших фінансових криз для вітчизняної економіки. За умов імплементации перерахованих вище рекомендацій сучасна фінансова система України вийде на траєкторію стабільного економічного розвитку.

Література:

1. Опарін В.М. Економічна енциклопедія: у 3 т. — Т. 3 / редкол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. — К.: Академія, 2002. — 952 с. — С. 797.
2. Кудряшов В.П. Фінанси: навчальний посібник. — Херсон, 2002. — С. 15.
3. Лютий І.О. Концептуальні засади та суперечності реалізації фінансової політики держави // Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Серія "Економіка". — 2005. — Вип. 79. — С. 4—6.
4. Євроінтеграційний розвиток фінансової системи України / [за ред. І.Я. Чугунова]. — К.: Акад.фін.упр., 2009. — 471 с.
5. Мэнкью Н.Г. Принципы экономики / Н.Г. Мэнкью. — СПб: Питер Ком, 1999. — 784 с.
6. Боди З. Финансы / Боди З., Мертон Р.К.; [пер. с англ.]. — М.: Издательский дом "Вильямс", 2008. — 592 с.
7. Селіверстова Л.С. Фінанси корпорацій: монографія. — К.: КНТЕУ, 2013. — 320 с.
8. Інновації у фінансовій сфері: кол. моногр. / За заг. ред. В.М. Опаріна; ДВНЗ "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана", Ін-т фін.-інновац. дослідж. — К., 2013. — 444 с.
9. Селюченко Н.Е. Управління фінансовою системою України / Н.Е. Селюченко, З.К. Шмігельська // Вісник Нац. ун-ту "Львівська політехніка". Проблеми економіки та управління. — 2012. — № 725. — С. 366—371.
10. Стасюк Н.Л. Фінанси: навч. посіб. / Н.Л. Стасюк / Вінниця. ВНТУ. — 2008. — 256 с.
11. Моторна Я. Проблеми функціонування фінансової системи України [Електронний ресурс] / Я. Моторна. — Режим доступу: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68425.doc.htm
12. Лук'яненко І.Г. Бюджетно-податкова політика України: нові виклики: монографія / І. Лук'яненко, М. Сидорович. — К.: НАУКМА, 2014. — 229 с.
13. Бондаренко О.С. Особливості формування архітектури фінансової системи / О.С. Бондаренко, Л.С. Селіверстова, І.П. Адаменко // Бізнес Інформ. — 2017. — № 10. — С. 301—305.

13. Банки, Финансы Украины [Електронний ресурс] / FinanceUa — Режим доступу: <http://financeua.net/finance>
14. Лондар, С. А. Финансы [Електронний ресурс] / С.А. Лондар. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/finans/finans_londar_sl
15. Турченко Т. Проблеми сучасної фінансової системи України та пропозиції щодо її ефективного економічного розвитку / Т. Турченко, А. Третяк // Економічний аналіз. — 2012. — Вип. 11. Ч. 1. — С. 255—258
16. Карлін М.І. Финансы країн Європейського Союзу [Електронний ресурс] / М.І. Карлін. — Режим доступу: http://pidruchniki.ws/15840720/finans/finans_krayin_yevropeyskogo_soyuzu_-_karlin_mi
17. Шушкова Ю.В. Фінансова системи України: особливості функціонування, сучасний стан та перспективи розвитку: монографія / Ю. Шушкова. — Львів: Ліга-Прес, 2014. — 174 с.

References:

1. Oparin, V.M. (2002), Ekonomichna entsyklopediia [Economic Encyclopedia], vol. 3, Akademiia, Kyiv, Ukraine.
2. Kudriashov, V.P. (2002), Finansy [Finance], Kherson, Ukraine.
3. Liutyj, I.O. (2005), "Conceptual principles and contradictions in the implementation of the state's financial policy", Visnyk Kyivs'koho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Serii "Ekonomika", vol. 79, pp. 4—6.
4. Chuhunov, I.Ya. (2009), Yevrointehratsijnyj rozvytok finansovoi systemy Ukrainy [Eurointegration development of the financial system of Ukraine], Akad.fin.upr., Kyiv, Ukraine.
5. Menk'iu, N.H. (1999), Pryntsypy ekonomyky [Principles of economics], Pyter Kom, St.Petersburg, Russia.
6. Body, Z. and Merton, R.K. (2008), Fynansy [Finances], Yzdatel'skyj dom "Vyl'iams", Moscow, Russia.
7. Seliverstova, L.S. (2013), Finansy korporatsij [Finance of corporations], KNTU, Kyiv, Ukraine.
8. Oparin, V.M. Paietko, T.V. and Fedosov, V.M. (2013), Innovatsii u finansovij sferi [Innovations in the financial sector], KNEU, Kyiv, Ukraine.
9. Seliuchenko, N.E. and Shmihel's'ka, Z.K. (2012), "Management of the financial system of Ukraine", Visnyk Nats. un-tu "L'viv's'ka politekhnika. Problemy ekonomiky ta upravlinnia, vol. 725, pp. 366—371.
10. Stasiuk, N.L. (2008), Finansy [Finance], VNTU, Vinnytsia, Ukraine.
11. Motorna, Ya. (2010), "Problems of functioning of the financial system of Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/16_ADEN_2010/Economics/68425.doc.htm (Accessed 10 April 2018).
12. Luk'ianenko, I.H. and Sidorovych, M. (2014), Biudzhethno-podatкова polityka Ukrainy: novi vyklyky [Budget and Tax Policy of Ukraine: New Challenges], NaUKMA, Kyiv, Ukraine.
13. Bondarenko, O.S. Seliverstova, L.S. and Adamenko, I.P. (2017), "Features of the formation of the architecture of the financial system", Biznes Inform, vol. 10, pp. 301-305.
14. FinanceUa (2018), available at: financeua.net/finance (Accessed 10 April 2018).
15. Londar, S.L. (2009), "Finance", available at: http://pidruchniki.ws/15840720/finans/finans_londar_sl (Accessed 10 April 2018).
16. Turcheniuk, T. and Tretiak, A. (2012), "Problems of the modern financial system of Ukraine and proposals for its effective economic development", Ekonomichnyj analiz, vol. 11, no. 1, pp. 255—258.
17. Karlin, M.I. (2011), "Finances of the countries of the European Union", available at: http://pidruchniki.ws/15840720/finans/finans_krayin_yevropeyskogo_soyuzu_-_karlin_mi (Accessed 10 April 2018).
18. Shushkova, Yu.V. (2014), Finansova systemy Ukrainy: osoblyvosti funktsionuvannia, suchasnyj stan ta perspektyvy rozbudovy [The financial system of Ukraine: peculiarities of functioning, current state and prospects of development], Liha-Pres, L'viv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 15.04.2018 р.